

УДК 352:331.5

РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ (ЗАРУБІЖНИЙ ОГЛЯД)**кандидат наук з державного управління, Ільченко Н. В.**

Черкаський державний технологічний університет, Україна, Черкаси

Досліджено основні підходи до розвитку територіальних громад. Поділено сукупність теорій, які досліджують проблеми з розвитку громади на п'ять типів, як: процес, метод, програма, громадський рух, результат. Розглянуто основні критерії та стан змін в процесі розвитку громади. Виділено основні напрями зусиль щодо покращення умов життя в громаді. Зазначено, що розвиток громади може розглядатися як філософська концепція, яка на перше місце виводить бажання здійснювати зміни в своїй громаді, що є вихідним моментом для початку розвитку. Наведено модель ABCD, що представляє собою піраміду результатів, які досягаються в процесі розвитку. Досліджено ланцюг розвитку громади, а також підхід до розвитку громади, який базується на проблемах та потребах. Наголошено, що розвиток громади супроводжується певними змінами, які повинні обов'язково відбуватися в усіх сферах життя громади. В результаті проведеного дослідження сформульовано основні умови ендогенного розвитку.

Ключові слова: територіальна громада, розвиток громади, ендогенний розвиток, соціально-економічні зміни, проблеми та потреби громади

Кандидат наук по государственному управлению, Ильченко Н. В. Развитие территориального сообщества: сущность и подходы (зарубежный обзор) / Черкасский государственный технологический университет, Украина, Черкасы

Исследованы основные подходы к развитию территориальных общин. Разделено совокупность теорий, исследующих проблемы развития общества на пять типов, таких как: процесс, метод, программа, общественное движение, результат. Рассмотрены основные критерии и состояние изменений в процессе развития общества. Выделены основные направления усилий по улучшению условий жизни в общине. Отмечено, что развитие общества может рассматриваться как философская концепция, которая на первое место ставит желание осуществлять изменения в своей общине, что является исходным моментом для начала развития. Представлена модель ABCD, которая являет собой пирамиду результатов, которые достигаются в процессе развития. Исследована цепь развития общества, а также подход к развитию общества, основанного на проблемах и потребностях. Отмечено, что развитие общества сопровождается определенными изменениями, которые должны обязательно происходить во всех сферах жизни общества. В результате

проведеного дослідження сформульовані основні умови ендogenousного розвитку.

Ключевые слова: територіальна громада, розвиток суспільства, ендogenousний розвиток, соціально-економічні зміни, проблеми і потреби суспільства

PhD in Public Administration, Ilchenko N. V. Community development: essence and approaches (foreign review) / Cherkasy State Technological University, Ukraine, Cherkasy

The main approaches in community development was investigated. We divided theories in community development into five types, as a process, method, program, social movement and result. The main criteria and type of changes in the development community were considered. It was identified the main directions of efforts to improve living conditions in the community. We indicated that community development could be seen as a philosophical concept, which at first gave the desire to make changes in their community that is the starting point for the beginning of development. It was represented the model of ABCD in the form of pyramid of the results which are achieved in the process of community development. We researched chain of community development and community development approach, based on the problems and needs. We emphasized that community development is accompanied by certain changes that must necessarily take place in all spheres of community life. In the result of this study, we formulated the basic conditions of endogenous development.

Keywords: local community, community development, endogenous development, socio-economic changes, problems and needs of the community

Вступ. Процеси переходу від індустріального до інформатизованого суспільства обумовлюють необхідність трансформації соціально-економічної системи України в напрямку підвищення залучення територіальних громад до економічного та соціального розвитку. Практика більшості розвинутих країн, які розпочали подібний шлях трансформування ще на початку 80-х років, показала високу ефективність такого підходу для вирішення проблем бідності, нерівності, зайнятості та підвищення добробуту і якості життя населення даних країн. Основні соціально-економічні показники, які характеризують стан розвитку України, свідчать, що країна потребує негайного переосмислення підходів до економічного розвитку, який на сьогодні можна характеризувати достатньо високою централізацією в сфері прийняття рішень щодо вирішення місцевих проблем.

Низка канадських, американських та англійських науковців досліджували передумови, концепції та практику, що пов'язані з проблемами економічного розвитку територіальних громад, а саме: М. Діочон, М. Конн, Л. Ламб, Дж. Лохлей, М. Розеленд, М. Тоуе, Дж.-М. Фонтен, П. Хамел, Г. Хотон, Е. Шраг та інші. Накопичені теоретичні знання та практичний досвід можуть бути використані у вітчизняній науці,

зокрема при уточненні передумов, цілей та результатів розвитку територіальних громад та основних учасників даного процесу.

Мета статті та основні завдання. Зробити огляд зарубіжних концепцій щодо сутності та основних підходів до розвитку територіальних громад, а також сформулювати основні ознаки та передумови ефективного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток громади є предметом вивчення багатьох наукових дисциплін, таких як соціологія, економіка, політологія, соціальна робота, планування і, навіть, архітектура. Такий міждисциплінарний підхід свідчить про багатогранність та різнобічність даної концепції. Разом з цим, це призводить до дискусій серед теоретиків та практиків в цій сфері з огляду на природу, основні цілі, принципи та ключові елементи розвитку.

Вважаємо за доцільне дослідити основні підходи до розвитку територіальних громад.

I. Сандерс пропонує поділити сукупність теорій, які досліджують дане поняття, на чотири типи, такі що розглядають розвиток громади, як:

- процес;
- метод;
- програма;
- громадський рух [1, с. 19].

В деяких дослідженнях також зустрічається визначення розвитку громади як результату [185, с. 6]. Тому до типізації I. Сандерса пропонуємо ще додати п'ятий тип – розвиток громади як результат.

1. Розвиток громади як процес. З цієї точки зору розвиток розглядається як процес, що проходить декілька стадій від одного стану до іншого більш якісного. Даний прогрес в змінах оцінюється за певними критеріями, які стосуються в основному соціальних відносин. Критерії та стан змін в громадах відповідно до даних критеріїв наведено в табл.1.

Таблиця 1

Критерії та стан змін в процесі розвитку громади

Критерії оцінки	Стан змін
Участь в прийнятті рішень	одна-дві людини (еліта) – група людей – більшість членів громади
Співробітництво	мінімальне – середнє - максимальне
Партнерство	вузьке коло учасників – широке коло учасників
Використання ресурсів громади	зовнішні ресурси – внутрішні ресурси

Джерело: розроблено автором з урахуванням [1, с. 19]

Наголос при цьому робиться на тому, що відбувається з людьми в психологічному аспекті та з огляду на їх соціальні взаємовідносини.

В своєму дослідженні І. Сандерс наводить декілька визначень розвитку громади як процесу, які вважаємо за доцільне представити в даній роботі.

Американська адміністрація з міжнародної кооперації пропонує таке визначення розвитку громади: «Розвиток громади – це процес соціальних дій, за допомогою яких люди в громадах організують себе для планування та дій; визначають свої спільні та індивідуальні потреби і проблеми; розробляють групові та індивідуальні плани для вирішення своїх проблем; впроваджують свої плани з максимальним використанням ресурсів громади; та доповнюють свої ресурси в разі необхідності з державних або недержавних агенцій поза межами громади у матеріальному вигляді або у вигляді послуг [1, с. 19]».

Дж. Д. Мезіров розглядає процес розвитку громади як «процес планування та організації з метою допомогти індивідуумам набути необхідної позиції, знань та ідей, які необхідні для їх демократичної участі в ефективному прийнятті рішень щодо як можна ширшого кола громадських проблем, задля підвищення їх рівня компетенції» [1, с. 19-20]. Дане визначення науковець навів в своїй книзі «Розвиток громади як освітній процес» (англ. *Community Development as an Educational Process*). Його думку щодо того, що розвиток громади - це освітній процес, поділяють Р. В. Постон, Л. Нельсон, Ч. Е. Рамсей та К. Вернер.

Ф. Х. Сехнерт проаналізувавши ряд визначень, представив таке: «розвиток громади – це процес змін в громаді для досягнення цілей. Включення в цей процес навчання, тренування, освіти, планування, організації та дії принесе цілеспрямовані когнітивні зміни в інтересах громади» [1, с. 21].

З погляду Г. П. Гріна процес розвитку громади починається з процесу організації громади. Наступним за цим є етапи: розробки бачення громади, планування, впровадження і оцінки розроблених проектів з розвитку. Після закінчення цього циклу розвиток переходить на наступний більш якісний рівень, і цикл починається з початку. В центрі даної моделі є освіта та участь громади, яка є обов'язковою на кожній стадії процесу розвитку громади [2, с. 42].

2. Розвиток громади як метод. Деякі розглядають розвиток громади як метод для досягнення певних цілей. Будь-який метод (стимулювання, навчання, організація тощо) може використовуватися як метод розвитку громади і застосовуватися до визначеної стадії процесу, залежно від того, що планується отримати в кінці даного процесу. Розвиток громади може бути оцінений з точки зору «корисності» або «шкідливості» для громади методів, які застосовуються. В літературі поняття «процес» і «метод» досить часто використовуються як взаємозамінні.

3. Розвиток громади як програма. В цьому випадку метод за допомогою, якого планується досягти певних результатів в громаді, формалізується і трансформується в список діяльності. Тобто, метод розвитку громади набуває форму програми розвитку громади. Спеціалісти

наголошують на те, що такі програми не повинні бути занадто формалізованими і розроблятися на тривалий період часу та мати цілі, які можна чітко виміряти та оцінити.

А. Дунхам, який описує розвиток громади, як «організацію зусиль щодо покращення умов життя в громаді та здатність до об'єднання та саморегуляції в громаді» виділив чотири основні елементи цих зусиль:

- сплановані програми;
- заохочення самопідтримки;
- технічна підтримка, яка може включати персонал, обладнання та матеріали;
- залучення різноманітних спеціалістів для допомоги в громаді [1, с. 23].

І. Сандерс вважає, що навіть той, хто розглядає розвиток громади як процес чи метод, буде в результаті залучений до певної програми розвитку.

4. Розвиток громади як громадський рух. З цієї точки зору розвиток громади розглядається більше як філософська концепція, яка на перше місце виводить бажання здійснювати зміни в своїй громаді, робить наголос на необхідності популяризації ідеї розвитку територіальних громад. Цей рух дозволяє виявити лідерів, розбудувати нові організації та інституції, які будуть активно просувати ідеї розвитку, доносити ціннісні аспекти цього процесу членам громади.

Вважаємо, що таке розуміння поняття є вихідним моментом для початку процесів розвитку в громадах. Коли населення усвідомить свою роль в цьому і долучиться до такого руху, тільки тоді процес розвитку набуде форми такого, що йде «зсередини» самої громади.

На конференції в Кембриджі було наголошено, що «розвиток громади – це рух, який має на меті сприяти кращому життю в усій громаді за її активної участі, та, якщо можливо, з ініціативи громади, але ці ініціативи не повинні виникати спонтанно...» [1, с. 25].

5. Розвиток громади як результат. Даний підхід наголошує на тому, що кінцевою метою всіх дій, пов'язаних з розвитком громади є досягнення певних результатів. Так, Р. Маттесіч та М. Монсей вважають, що «результатом місцевих рішень та програм розвитку повинні стати покращення місця життя та роботи», або «соціальні дії, які ініціює група людей, що змінюють їх економічну, соціальну, культурну ситуацію та/або оточуюче середовище [3, с. 6]».

Цікавою з цієї точки зору, на нашу думку є концепція ABCD (англ. Achieving Better Community Development), яка була розроблена Шотландським центром розвитку громади (англ. Scottish Community Development Centre). Ця модель представляє собою піраміду результатів, які досягаються в результаті певного процесу розвитку (А. Бар, С. Хашаген) (рис.1).

Як бачимо з наведеної піраміди результатів, в її основі лежить уповноваження населення територіальних громад, а найвищим результатом,

якого може досягнути – є здорова громада. Треба відмітити, що концепція здорової громади часто застосовується науковцями для побудови моделей та розробки заходів з розвитку.

Розвиток громади досить часто прирівнюється до надання повноважень громаді та розбудови потенціалу громади. Д. А. Чеккі стверджував, що «ядром розвитку громади є розвиток компетенції громади, так щоб вони могли вирішувати свої власні проблеми [5, с. 22]».

Деякі дослідники розглядають розвиток громади, як процес та як результат.

Ф. Філіпс та Р. Пітман з огляду на це визначають розвиток громади як процес розбудови та посилення спроможності діяти колективно і, в результаті здійснення колективної дії, поліпшити громаду в будь-якій або усіх сферах: фізичній, екологічній, культурній, соціальній, політичній, економічній тощо» [3, с. 6].

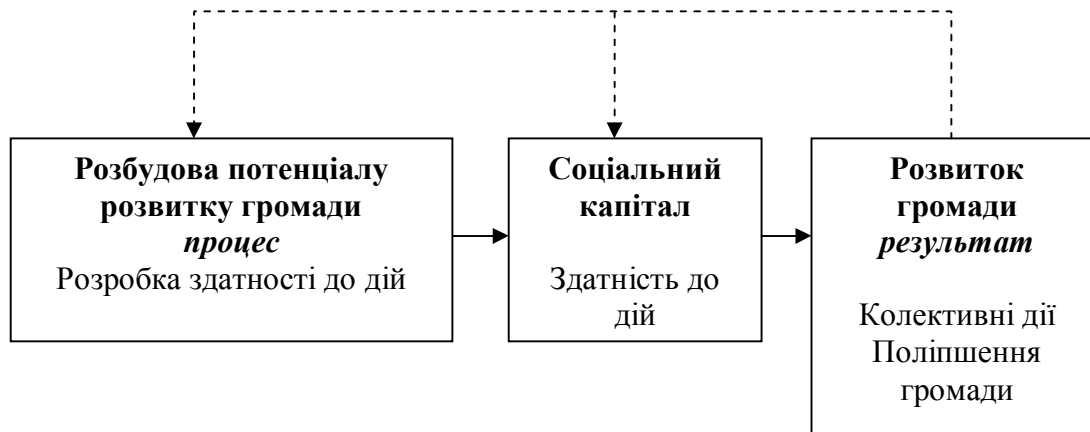

Рис. 1. Піраміда результатів розвитку громади

(за А. Баром та С. Хашагеном)

Джерело: [4, с. 81]

В результаті цього, науковці побудувати ланцюг розвитку громади, який розглядає його як процес і як результат (рис.2).

Рис. 2. Ланцюг розвитку громади (за Ф. Філіпсом та Р. Пітманом)

Джерело: [3, с. 7].

А. Барр та С. Хашаген на підставі своєї моделі *ABCD* також представляють модель розвитку громади як процес та результат (рис.3.).

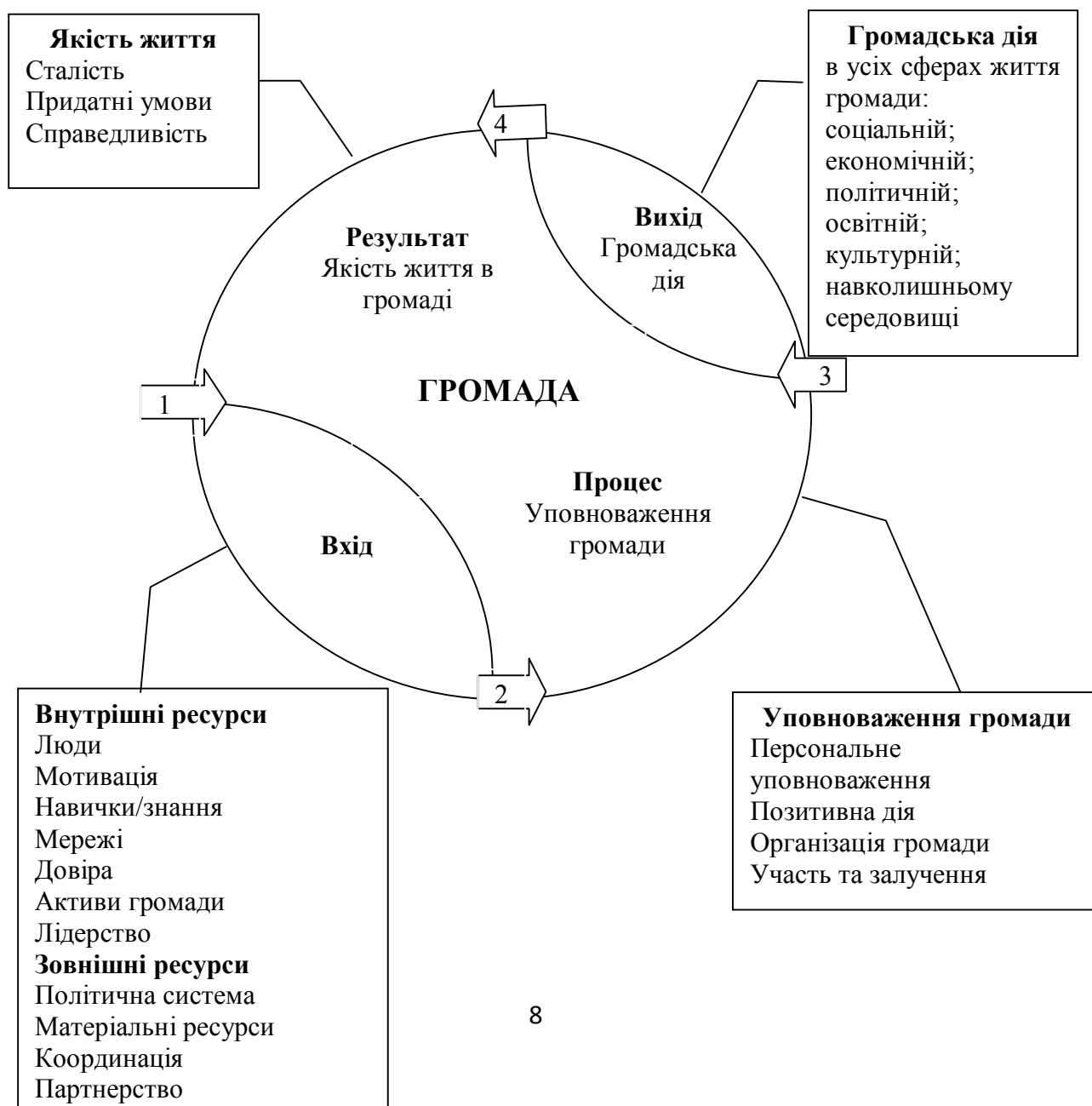
В теорії та практиці досить розповсюдженим є підхід до розвитку громади, який базується на проблемах та потребах. Тобто, вихідною точкою до впровадження процесів розвитку громади є дослідження їх проблем та слабкостей (К. М. Джонсон, П. А. Міллер, Дж. Саммерс) [2, с. 7]. Перевагою цього підходу є те, що ідентифікація проблем може допомогти громаді мобілізуватися саме для забезпечення необхідних потреб.

Недоліком є те, що в громадах спостерігається стійка тенденція звертатися за допомогою для вирішення визначених проблем до спеціалістів, які знаходяться поза межами громад. Досить часто це призводить до залежності громади від зовнішніх ресурсів та втрати контролю над процесом розвитку. У відповідь на цю тенденцію, Дж. Кертцман та Дж. Макнайт зробили наголос на важливості дослідження активів громади, з метою ідентифікації сильних сторін та ресурсів, які можна застосувати в плануванні процесів розвитку [2, с. 8]. Вважаємо, що більш доцільним є починати діяльність, пов'язану з розвитком територіальних громад, з оцінки можливостей і після цього ідентифікації проблем.

Більшість дослідників погоджуються, що розвиток громади повинен супроводжуватися певними змінами. Ці зміни повинні обов'язково відбуватися в усіх сферах життя громади. Д. Дуглас відкидає штучний поділ життя громади на політичне та економічне, пропонуючи цілісний підхід, який розглядає громаду як цілісну соціально-економічну одиницю в її біо-соціальному оточенні [5, с. 23]. Всі зазначені аспекти громади мають однаково важливе значення і тісно пов'язані між собою.

Науковці з розвитку громад вважають, що для того, щоб розпочати процес змін в громаді, необхідно створити ряд умов. Так, наприклад, Товариство з розвитку громади визначило наступні п'ять «Принципів гарної практики» (англ. Principles of Good Practice):

- просувати активну та репрезентативну участь всіх членів громади з метою впливати на ті рішення, які роблять вплив на їх життя;
- залучати членів громади до вивчення і розуміння всіх аспектів громади, як економічних, соціальних, екологічних, політичних, фізіологічних так і інших, вплив яких пов'язаний з альтернативним курсом розвитку;
- об'єднувати різноманітні інтереси та культуру громади в процес розвитку громади;
- активно працювати для покращення лідерського потенціалу членів громади, лідерів та груп в громаді;
- використовувати весь спектр стратегій для забезпечення довготермінової сталості та добробуту громади [5, с. 23].

Рис. 3. Модель розвитку громади (за А. Барром та С.Хашагеном)
Джерело: [4, с. 83]

Висновки. Отже, дослідження особливостей розвитку територіальної громади дозволяє нам сформулювати такі основні умови:

1. Розвиток територіальних громад – це процес економічних, соціальних, екологічних, політичних та культурних змін (покращення);
2. Розвиток територіальних громад – це процес, який іде знизу, тобто починається в громаді;
3. Базується на місцевих економічних, соціальних, фізичних, людських та культурних активах;
4. Головна мета розвитку – покращення якості життя місцевих громад;
5. Покращення якості життя прямо пов'язане з уповноваженням місцевих людей та їх залученням до процесів розвитку на всіх стадіях управління;
6. Демократична, рівна та прозора участь в прийнятті рішень, управлінні та розподілі ресурсів;
7. Розвиток територіальних громад – це сталий процес;
8. Участь в розвитку територіальних громад всіх зацікавлених сторін: місцевого самоврядування, бізнесу, громадського сектору та населення.
9. Підтримка розвитку територіальних громад з боку національного уряду.
10. Розвиток територіальних громад – процес переосмислення та усвідомлення членами територіальних громад своєї ролі в даному процесі.
11. Розвиток територіальних громад повинен базуватися на можливостях та активах, а не на потребах та проблемах.

Це дозволяє ендогенний підхід розвитку «для громади» трансформувати в ендогенний підхід розвитку «з громадою».

Отже, розвиток територіальних громад може включати практично будь-який вид діяльності, що спрямований на виконання як економічних так і соціальних завдань. Зокрема, до соціальних завдань можемо віднести: забезпечення якісної освіти; забезпечення населення доступним житлом; створення можливостей для здорового і безпечного життя; забезпечення громадянам можливостей до виявлення активності в культурній та рекреаційній сфері; підтримка прагнення людей до активної участі у житті громади. Серед економічних завдань доцільно виділити: нагромадження місцевого капіталу та власності; забезпечення доступності кредитів;

підготовка людей до професійної діяльності; планування, вивчення та відстоювання інтересів громади; створення фізичної інфраструктури.

Література:

1. *Community Development as a Process* / edited by Lee J. Cary. – University of Missouri Press, 1983. – 224 p.
2. *Green G. P. Asset building and community development* / G. P. Green, A. Haines. – SAGE, 2007. – 320 p.
3. *An introduction to community development* / ed. by Rh. Phillips, R. H. Pittman. – NY: Routledge, 2009. – 363 p.
4. *Ledwith M. Community development: A critical approach* / M. Ledwith, Jo Campling. - The Policy Press, 2005. – 196 p.
5. *Community Economic Development: Building for Social Change* / edited by E. Shragge, M. Toye. - Cape Breton University Press, 2006. – 306 p.

References:

1. *Community Development as a Process (1983)*. Ed. by Lee J. Cary (2nd ed.). Columbia, Missouri: University of Missouri Press.
2. *Green, G. P. and Haines, A (2007). Asset building and community development (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
3. *An introduction to community development (2009)*. Ed. by Rh. Phillips and R. H. Pittman. NY: Routledge.
4. *Ledwith, M. and Campling, Jo. (2005). Community development: A critical approach*. Bristol, UK: The Policy Press.
5. *Community Economic Development: Building for Social Change (2006)*. Ed. by E. Shragge and M. Toye. Sydney, NS: Cape Breton University Press.